

יואב מחוזאי

"שאבו־מאזן ישלם להם ביטוח לאומי"

הבורגנות הישראלית והשינוי ביחסה של המדינה כלפי

"המדינה הפלסטינית"

כל עוד היה מחיר הכיבוש נמוך והשכבה הבורגנית הקובעת של ישראל יכלה להגדיל את רווחיה מן המצב, לא זכה רעיון ההפרדה מהשטחים הכבושים לתמיכתה. ברגע שהמצב השתנה, היו הקפיטליסטים בישראל לתומכים הנלהבים של הסכם אוסלו ואחר כך של שרון, תוך הבטחת האינטרסים שלהם. מאז תחילת שנות התשעים, תומכים הקפיטליסטים של ישראל במדיניות ההפרדה, בתנאי שהיא מתבצעת ביחד עם המדיניות הניאו ליברלית המיטיבה רק עימם. מי שהיה שר בממשלת שרון וממנהיגי הימין הקיצוני, אביגדור ליברמן, ממצה את ה"התמתנות" של חלק מן המחנה הזה: "אני לא רוצה את ג'בל מוכאבר ואת וולאג'ה; שאבו־מאזן ישלם להם דמי ביטוח לאומי" ("הארץ", 2.9.2005). תשעה חודשים לפני הראיון הזה, ב־16 בדצמבר 2004, לפני קהל מכובד מאוד, בוועידת הרצליה, הציג ליברמן את תכניתו להפרדה אתנית. אין זה מקרי, שבאותו מושב הציג את הצעת השלום שלו, "הסכם ז'נבה", יוסי ביילין, מאדריכלי הסכם אוסלו וראש מרצ. מעקב אחרי הרטוריקה של ליברמן, מגלה כי הוא פונה אל אותו קהל אליו פנה ביילין, האליטה הכלכלית של ישראל, וליתר דיוק הקפיטליסטים הליברלים. כך סיכמה, בספטמבר 2005, לילי גלילי, ב"הארץ", את ה"תפנית" בתפיסתו של ליברמן:

עכשיו הוא בונה מפלגה חדשה, שקהל היעד המוצהר שלה הוא פשוט כולם. עולים, ותיקים, ימין, שמאל... באימוץ הנימוק הדמוגרפי כבסיס לכל יוזמה מדינית, מעניק גם השמאל רוח גבית לתכניתו של ליברמן, שכולה דמוגרפיה. אם כבר דמוגרפיה, למה לתחום את הבעיה לשטחים הכבושים בלבד? הרי הסוגיה הדמוגרפית מצויה גם כאן, בתוך הקו הירוק, והיא לא תיפתר גם עם החזרה לגבולות '67. על זה בדיוק בונה ליברמן כשהוא מציג את תכניתו לחילופי שטחים ואוכלוסין, שעיקרה העתקתם של מאות אלפי ערבים אורחי ישראל למדינה הפלשתינית. חלקם, כמו באזור אום אל־פחם, יועתקו על אדמתם; חלקם – בלעדית. לשון אחר: לקחת את כל המרחב שבין הים לירדן ולחלק אותו מחדש. "לא ייתכן שנקים מדינה פלשתינית נקייה מיהודים, וישראל תיהפך למדינה רי־לאומית", הוא אומר ומפתיע בהצהרה,

כי לנוכח המצב שנוצר הוא תומך במעבר מידי לדין על הסדר קבע. כמו יוסי ביילין? כן, בהחלט כמו ביילין", משיב ליברמן "אבל בניגוד לביילין אני לא חושב שצריך לחזור לגבולות '67". ("פה נפרק, שם נזיז", "הארץ", 2.9.2005)

למרות כל ההבדלים הגדולים בין ביילין לליברמן, מכסה אחדות מושגית על רוב הקשת הפוליטית של ישראל. לכל אורכה נשקלת ברצינות התוכנית להפרדה אתנית, והחומה היא הביטוי המובהק ביותר שלה. הנסיגה מעזה בקיץ של 2005 היתה רק היבט אחד של האסטרטגיה. אין זה מהלך שהיה מובן מאליו, או היה כאן תמיד. עם השנים, מאז הכיבוש של 1967, עבר המרכז הפוליטי של ישראל טרנספורמציה מושגית, ששיקפה תמיד את הלוך הרוחות של הבורגנות הישראלית. במקום התפיסות הקודמות, שראו בקו הירוק "קו אושוויץ" (כך הגדיר אותו אבא אבן), באה התשוקה להקים מחסום בין ישראל לפלסטינים. במאמר זה אעסוק רק ביחסים הכלכליים בין מדינת ישראל לפלסטינים שאינם אזרחיה, כלומר נתני משטר הכיבוש. אפלייתם הכלכלית והפוליטית של אזרחי ישראל הפלסטינים דווקא מדגימה את הקירבה הגדולה בין השמאל הציוני לימין. האם השמאל הציוני באמת אינו יכול להיגרר אחר תמיכה בהצעות הטרנספר של ליברמן? אם לשפוט על פי העבר הרחוק, או על פי ההיסטוריה של אפליית הערבים בישראל, ספק אם השמאל הציוני באמת ייצא מעורו, או מבתיו, כדי להגן על האזרחים הפלסטינים של מדינת ישראל מפני עמדות כמו אלו של ליברמן. אבל השאלה יכולה להטעות משום שהיא צריכה להישאל אחרת: האם לבורגנות הישראלית יש אינטרס לבצע טיהור אתני כזה? התשובה תשתנה בוודאי בהתאם לתנאים. אבל כאן יפרד הדיון מן היחס של הבורגנות והמדינה לאזרחי ישראל הפלסטינים, ויתמקד ביחסן לנתני הכיבוש.

מאז 1967 היו לישראל רק שני אופני ממשק כלפי הפלסטינים: ניצול והפרדה.¹ כל עוד יכלה ישראל לשמר את הכיבוש ה"זול", שאיפשר לה להרוויח ממשאבי השטחים הכבושים ולנצל את הפלסטינים ככוח עבודה זול, היא לא עשתה שום מאמץ להיפרד מהשטחים. רק אחרי שמחיר הכיבוש האמיר, שינתה ישראל את מדיניותה והחלה ב"היפרדות". ראוי להדגיש: הפרדה, או היפרדות, אין פירושה ויתור על השטחים הכבושים. כל ממשלות ישראל (ממשלות הימין וממשלות השמאל הציוני) נפלו לתוך אותה מלכודת: סירוב לוותר על האוצר שנפל בחלקן, אף שלכולן היה ברור כי שום ממשלה לא תוכל לספח את השטחים. סיפוח היה מעניק אזרחות מלאה לפלסטינים, וישראל היתה חדלה להיות מדינה יהודית. אי ההחלטה יצרה

1 לאורך הדיון כולו תשמש המלה העברית 'הפרדה' לסימון המונח האנגלי segregation [הערת המתרגם]

מצב מיוחד שבו מיליוני פלסטינים, במשך תקופה בת כמעט ארבעה עשורים, חיים תחת ממשל צבאי, בלא אזרחות ובלא זכויות חברתיות, פוליטיות או חוקיות. כיוון שההחלטה על עתיד השטחים התעכבה, כוח אחר, הכלכלה, עיצב את היחסים בין מדינת ישראל לפלסטינים.

שני תהליכים עיקריים התרחשו בעקבות "אי ההחלטה". ראשית, מדיניות מודעת, על פיה הפכו השטחים הכבושים לתלויים באופן מוחלט בתשתית של ישראל: אספקת מים וחשמל, שירותי הבריאות, מערכת התקשורת, הגישה לנמלים וכו'. שנית, שילובם של הפלסטינים בתוך כוח העבודה של ישראל. השקט היחסי בשטחים בשני העשורים הראשונים לכיבוש תרם לקלות שבה התקבל המבנה הזה בישראל. דעת הקהל, באופן חשיבה קולוניאלי טיפוסי, אימצה את התפיסה כי לא "שיחררנו" רק את השטחים ואת המקומות הקרושים, אלא אף את הפלסטינים, ש"הענקנו" להם נגישות לאורח חיים מודרני של המערב. במובן הזה, אפשר היה לראות בכיבוש סיפור הצלחה, שבו זכתה ישראל בכוח עבודה זול, ואילו הפלסטינים נהנו מחיים במדינה ליברלית מודרנית. עם השנים, התכווצה האדמה הפלסטינית, משום שישראל, באמצעות שיטות שונות, בסיוע בית המשפט העליון, הפקיעה חלקים מקרקעות השטחים. באותן שנים ממש, גדלה האוכלוסיה הפלסטינית פי שלושה. חברה חקלאית תלויה ביכולתה להשתמש בקרקע, ואפילו להתפשט מבחינה טריטוריאלית. ואולם, פרנסתם של הפלסטינים הפכה להיות תלויה יותר ויותר בשוק הישראלי ולא בתוצרתם החקלאית. המחסור בהזדמנויות להתפרנס בשטחיהם והמעמד החוקי והמשפטי שלהם דחף אותם לקפוץ על כל הזדמנות בשוק העבודה. הפלסטינים הפכו לחוטבי העצים ושואבי המים של החברה הישראלית. היהודים בישראל עטו על עבודות הצווארון הלבן.²

עד האינתיפאדה הראשונה, היתה התנועה בין השטחים הכבושים לישראל חופשית באופן בלתי רשמי, וישראל עשתה כל מאמץ למחוק את הקו הירוק. ואולם, כאשר פרצה ההתקוממות הראשונה ב-1987, חדלו הפלסטינים להיות כוח עבודה משולב, והמדיניות השתנתה. חשוב להזכיר במקום הזה, כי הרבה לפני האינתיפאדה השנייה, גם לפני גלי הפיגועים הגדולים, למן תחילת שנות התשעים, השתנתה המדיניות הישראלית. עכשיו פעלה ישראל להיפרד מהפלסטינים, אבל לא מהשטחים. את הפועלים הפלסטינים המירה במהגרי עבודה. רק אחרי דחיקתם אל שולי החברה הישראלית, בשיאו של תהליך מרגינליזציה, עלתה אל פני השטח ההצעה של "שתי מדינות" כפתרון מועדף. באורח אירוני, הסכם אוסלו – לכאורה ציין ההסכם את עידן הפיוס – היה לעידן ההפרדה האתנית. השנה

2 משה סמיונוב ונוח לוין אפשטיין, "חוטבי עצים ושואבי מים: ערביי השטחים בשוק העבודה הישראלי", "מגמות" 4, 1987.

שבעקבות הסכם אוסלו, 1994, מייצגת את נקודת המפנה שבה מספר מהגרי העבודה עלה על מספר העובדים הפלסטינים.

תבניות של ניצול: עשרים השנים הראשונות

בתקופה הקצרה שאחרי מלחמת 1967, עתיד השטחים הכבושים ואוכלוסייתם לא היה ברור. באותה תקופה לא הורשו הפלסטינים להיכנס לישראל, שיצאה אז ממיתון כבד, מלווה באבטלה שהגיעה ליותר מעשרה אחוזים (בשנים 1967 ו-1968). אחרי המיתון באה התאוששות כלכלית משמעותית, והאבטלה ירדה לשיעור של 4.5 אחוזים. בשלושה סקטורים עיקריים, בהם נעשה אחר כך שימוש מאסיבי בעובדים פלסטינים – בניין, חקלאות וביגוד – נוצר מחסור חמור בידיים עובדות. באותה עת, היו הפלסטינים להוטים לקפוץ על כל הצעת עבודה. הפער ברמות החיים והחינוך בין הפלסטינים ליהודים בישראל עיצב את טיבם של המקצועות ה"זולים" שהוצעו לפלסטינים. רק 17 אחוזים מאוכלוסי הגדה והרצועה היו בעלי חינוך על-תיכוני (תשע שנים ויותר) ב-1967; בישראל עמד השיעור על 51 אחוזים.

וכך, בחודשים הבאים צצה תופעה חדשה: קבלנים ישראלים הבריחו פועלים פלסטינים לתוך ישראל. המניע להעסקת הפלסטינים היה ברור. מעסיקים, בעיקר משלושת הסקטורים שמנתי, יכלו לשים את ידיהם על כוח עבודה זול, שהיה "מוכן" לעבוד תמורת שכר נמוך מאוד, ואף להסכים עם כל סוג של אי יציבות ואי קידום, גם ללא כל הגנה משפטית או אפשרות להתארגן.

הלחץ הכלכלי שינה את עמדתה של ממשלת ישראל. היא שינתה את מדיניותה ביולי 1968 והתירה לכמות מבוקרת של פלסטינים להיכנס ולעבוד בישראל. כיוון שהיתה זו ממשלת "עבודה", אחת ההוראות, שנבעו ממחויבות בעלת רגישות סוציאליסטית, היתה להבטיח כי שכר הפלסטינים ישווה לשכרם של העובדים אזרחי ישראל. כדי לאכוף תקנה זו היה על הכסף לעבור דרך מינהל תשלומים ממשלתי. גם עכשיו היו הכוחות הכלכליים חזקים יותר. שני הצדדים, הקבלנים הישראלים והפועלים הפלסטינים, העדיפו לנהל את עסקיהם אלה מול אלה, ללא כל פיקוח ממשלתי, כדי להימנע מתשלום מסים ומסוגים אחרים של פיקוח. כך קיבלו הקבלנים שליטה מלאה על תהליך ההעסקה. ברוב המקרים הועסק הפועל הפלסטיני עוד לפני שהקבלן הישראלי הגיש בקשה לאישור עבודה. בנוסף על כך המשיכו פועלים פלסטינים רבים לעבוד באורח לא חוקי.

שילוב הפלסטינים בשוק העבודה הישראלי היה מהיר. בין השנים 1967 ל-1970 רק כמה אלפי עובדים מהשטחים הורשו להיכנס לישראל. אבל כבר ב-1970, על פי הערכות

רשמיות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, כ־20,000 "ערבים שאינם אזרחים" עבדו בתחומי מדינת ישראל. הכמות הזאת הוכפלה בשנה הבאה, ויחד עם הצמיחה, עד 1972, הורשו 50,000 עובדים פלסטינים להיכנס ולעבוד בגבולות המדינה. ב־1973, 60,000 פלסטינים, שייצגו יותר מ־30 אחוזים מכוח העבודה בשטחים הכבושים, עבדו בישראל. בסופו של דבר, ביטלה הממשלה את המכסה. עד 1982 עבדו יותר מ־75,000 פלסטינים בישראל, שלישי מכוח העבודה בגדה וברצועה. על פי הערכות, מספר העובדים היה גדול עוד יותר. (כל הנתונים הללו לקוחים מעבודתם של סמיונוב ולויץ אפשטיין).

הפלסטינים הועסקו בעבודות ידניות, עבודות לא־מקצועיות, או מקצועיות־למחצה, הזוכות לשכר נמוך. המעמד האזרחי, או ליתר דיוק העדר מעמד אזרחי, ורמת חייהם הנמוכה, יחסית, העמיקו את ניצולם. לא רק שלא היו להם שום זכויות פוליטיות או חברתיות, במובן מסוים הם היו בלתי נראים. הם נכנסו לישראל בבוקר, ביצעו את המוטל עליהם, ואז, עם רדת החשיכה, שבו אל עריהם וכפריהם בשטחים הכבושים. מצב זה התאפשר הודות לקירבה הגיאוגרפית בין המדינה לשטחים הכבושים שלה. ישראל נהנתה באורח משמעותי מהכיבוש. קובעי המדיניות הישראלים החליטו להשקיע מעט ככל האפשר בשטחים. שלמה סבירסקי, בספרו "מחיר היוהרה"³, מרגיש כי בנוסף לניצולם של הפלסטינים ככוח עבודה זול, ישראל גבתה מהם גם מסים שלא הושקעו מחדש בשטחים. ישראל ניצלה משאבים כמו אדמה ומים בלי לפצות את בעליהם וכפתה על הפלסטינים לייבא את מוצריה. סבירסקי מראה כיצד, עד האינתיפאדה הראשונה, ייצאה ישראל 10 אחוזים מתוצרתה לשטחים הכבושים. ישראל הבטיחה כי השטחים הכבושים לא יפתחו שוק מתחרה.

כל ממשלות ישראל, "ליכוד" או "עבודה", שמרו על האינטרסים של המעסיקים החזקים ולא אכפו שום מדיניות לשיפור בתנאי השכר של הפועלים הפלסטינים. יתרה מזאת, ביחד עם "הקואליציה הקפיטליסטית", השתמשו כל הממשלות בפועלים הפלסטינים ככוח עבודה עודף, ששמר על שכר נמוך של העובדים בישראל⁴. עבודתם של הפלסטינים דווקא שינתה את מבנה החברה הישראלית. ישראל נוסדה על אידיאולוגיה ואתוס של "עבודה עברית", שהתפוררו באמצעות תהליך זה.

לאליטה הכבושה לא הוצעה שום עבודה. מובן שלא הותרה לה גישה למשאבים, באמצעותם יכלו הפלסטינים לפתח יוזמה כלשהי. עובדי הצווארון הלבן חיפשו עבודה בארצות ערב. ירדן ואיחוד נסיכויות המפרץ העסיקו את מרביתם של בעלי ההכשרה המקצועית. ישראל בירכה על הגירה זו. באחרונה התברר גם לישראלים כי באותן שנים

3 שלמה סבירסקי, "מחיר היוהרה", מפה, 2005.

4 סבירסקי טוען כי בטווח הארוך סבלה כלכלת ישראל מסירובה לבצע ארגון מחדש של המשק. לדעתו, השקעה בטכנולוגיה ומיכון היתה מגדילה את הפיריון של ישראל.

הפעילה ממשלת ישראל (של השמאל הציוני) תוכנית לזירוז הגירה של פלסטינים מהרצועה. (מוסף "הארץ", 18.8.2005).

תבניות של הפרדה: 1987 עד 2000

בתחילת שנות השמונים סבלה כלכלת ישראל מאינפלציה בלתי מרוסנת. ייסוריהם של הפלסטינים היו גדולים יותר. עד לשלב זה, ועד לרמה מסוימת, שיפרו רבים מהם את מצבם הכלכלי. עכשיו היו למובטלים. מצב כלכלי זה היה מניע נוסף לאינתיפאדה הראשונה, שפרצה בסוף 1987. לאינתיפאדה זו היתה השפעה הרסנית על היחסים בין המעסיקים הישראלים לפועלים הפלסטינים. אחת התופעות שהעמיקו את העימות וזיעזעו עוד יותר את יחסי העבודה אלו היתה תופעת הסכינאות בתחילת שנות התשעים. מתחילת שנות התשעים הנהיגה ישראל את מה שאפשר לכנותו "עידן הסגר". סבירסקי מונה בין 1993 ל-342 ימי סגר שהוטלו על הגדה המערבית ו-291 שהוטלו על רצועת עזה. על פי הדוקטרינה החדשה נזקקו הפלסטינים לאישורים מיוחדים אפילו כדי לצאת מאזורי מגוריהם.

סגירת שערי המעבר בין ישראל, הגדה המערבית ורצועת עזה הפכה למציאות יומיומית מתחילת שנות התשעים, והיתה הרעיון העיקרי עליו התבסס הסכם אוסלו: הצבת חומה בין שתי החברות. מהגרעין הזה קרם עור וגידים רעיון שתי המדינות, כמו שמדברים עליו פרס, שרון ובוש. שתי הכלכלות, הישראלית והפלסטינית, ניזוקו כתוצאה מסגירת המעברים לפרקי זמן גדולים. קבלנים ישראלים לא יכלו עוד להסתמך על עובדים פלסטינים.

בעוד הפלסטינים סובלים מאבטלה גוברת, ייבאה ישראל מהגרי עבודה כדי שיחליפו אותם. בבסיס עמד עכשיו החזון הניאורליברלי, שהגיע לישראל מאז הפעלתה של תוכנית ההבראה הכלכלית החדשה מ-1984. התכנית קידמה את "הקואליציה הקפיטליסטית", ועיצבה מוטיבציות חדשות כדי לפתוח את ישראל לכלכלה הגלובלית. ייבוא מהגרי עבודה היה רק אספקט אחד של התהליך. מהגרי העבודה זרמו לישראל ביחד עם זרימת ההון והטובין.

כתוצאה מהתמוטטות ברית המועצות והגוש המזרחי, זרם גל של הגירה לישראל מראשית שנות התשעים. בתחילה חשה ישראל להחליף את העובדים הפלסטינים באמצעות המהגרים, שרובם היו יהודים. הממשלה ניסתה גם להעניק תמריצים לאזרחי ישראל, בעיקר למשוחררי צה"ל, כדי שיבואו במקומם של העובדים מהשטחים הכבושים. ואולם, גל ההגירה הרוסי העלה במהירות את הביקוש לדיוור, וזה העלה את הביקוש לפועלים, אשר עד לאותו זמן היו ברובם פלסטינים. המהגרים החדשים

והישראלים לא רצו לעבוד בבניין. בסופו של דבר, בעקבות לחץ מצד מעסיקים בעלי עוצמה, כמו התאחדות הקבלנים, העדיפה ממשלת רבין לקבל את הפתרון הזול והמהיר ביותר: ייבוא של מהגרי עבודה.

"הקואליציה הקפיטליסטית" מילאה תפקיד משמעותי בעיצוב המהלך. המניע היה להרוויח מתהליך הגלובליזציה. העימות עם הפלסטינים פגע בהשקעות הזרות וביכולת לנהל עסקים בחו"ל. זאת אף זאת, הקפיטליסטים הישראלים ביקשו לסיים את החרם הערבי, שמנע ייבוא מוצרים של כמה מהחברות המובילות בעולם. קואליציה זו היתה הכוח המוביל שדחה את ישראל לשיחות השלום והיה התומך החזק ביותר של הסכם אוסלו. יואב פלד כותב:

שבוע לפני הבחירות (1992) הכריז רב לאוטמן, מנכ"ל חברת הטקסטיל הגדולה "תעשיות דלתא גליל", בעבר נשיא התאחדות התעשיינים של ישראל ודמות מפתח בקהילה העסקית, כי המכשול הראשי העומד בדרכן של השקעות זרות במשק הישראלי הוא אי היציבות האזורית... מיד כאשר דלפו החדשות על ההסכם באוסלו בספטמבר 1993, פירסמו ראשי קהילת העסקים של ישראל מודעה בתשלום ב"הארץ"... וקראו לרבין ולפרס "להביא שלום למען השנים הטובות"⁵.

השפעתה של "הקואליציה הקפיטליסטית" על אדריכלי הסכם אוסלו היתה גלויה. ההסכם העמיק את התלות הפלסטינית בכלכלת ישראל. במובן מסוים הוא העניק לתלות הזאת מעמד כמעט-חוקי. למשל, על פי אחת התקנות היה כל צד בריטיעון להגדיר מחדש את מכסת העובדים הנכנסים לתחומיו, ואת תנאי עבודתם של הפועלים.⁶ בפועל, כיוון שרק עובדים פלסטינים נכנסו לישראל, קיבלה זו שליטה מלאה על כוח העבודה הפלסטיני. מנקודת ראות פלסטינית, סגירת שוק העבודה הישראלי היתה עונש קיבוצי. איפה יכלו לעבוד אחרי 25 שנות כיבוש ותלות? הפלסטינים דרשו לפיכך לפתוח את שוק העבודה של ישראל לפנייהם, אבל ישראל התעקשה והצליחה להעביר תקנה זו. יתרה מזו, הפיקוח על הסחר נשאר באופן בלעדי בידי ישראל. בנוסף על כך, כל הייצוא, על פי הסכם אוסלו, חייב היה להיעשות בידי חברות ישראליות. בשיחות פאריז, שנערכו ב-1994 כחלק מדיוני אוסלו, ניסו הפלסטינים לשחרר את עצמם מאיחוד מכס כפוי זה. ישראל הסתמכה על העדר גבולות סופיים, סירבה לקבל את התביעה, ולבסוף אף הצליחה להשיג הסכמה פלסטינית גם לסחטנות זו.

למרות העובדה שתהליך השלום לא בא לידי מימוש, נפתחו עכשיו בפני העסקים הישראליים שווקים זרים רבים – בעיקר השוק האסיאתי – אשר קודם לכן היו נעולים

Yoav Peled, "Profits or Glory? The Twenty-Eighth Elul of Arik Sharon" *New Left Review* 29 (2004).

6 טניה ריינהרט, "שקרים על שלום", ספרי תל אביב, 2004.

בגלל החרם הערבי. זרם של השקעות הגיע לישראל. לפני 1993 לא הושקע למעשה שום הון זר בישראל, ואילו ב-1995 הגיע ההון הזה ל-1.5 מיליארד עד שני מיליארד דולר. משמעות הסכם אוסלו בשביל הפלסטינים היתה הפוכה. מצבם הכלכלי התדרדר. בעקבות מדיניות ההפרדה, שבמרכזה סגירת שערי שוק העבודה לפני פלסטינים, ובנוסף לכך, בעקבות התלות הגמורה של הפלסטינים בתשתית הישראלית, סבלו הפלסטינים מאבטלה המונית בלא כל אפשרויות של ממש לפתח את כלכלתם בנפרד. הסכם אוסלו יישם, דה פאקטו, תהליך של הפרדה בו ישראל לא קיבלה על עצמה שום אחריות ביחס למה שעוללה בשטחים במשך כמעט שלושה עשורים. ישראל נטשה כעת את הפלסטינים.

ב-1987 היוו הפלסטינים שבעה אחוזים מכוח העבודה הישראלי. במשך "העוצר הגדול" של 1993, ירד מספרם ל-15,600 כלומר 6.5 אחוזים משוק העבודה של ישראל. מצידה העלתה ישראל ב-1994, השנה שאחרי הסכם אוסלו, את מכסת העובדים הזרים מ-4,300 ל-27,500⁽¹⁾. הגידול המהיר ביותר במספר העובדים הזרים התרחש בין 1993 ל-1996, בעת כהונתם של רבין ופרס כראשי ממשלה. בעיקר ייבאה ישראל עובדים מהמזרח הרחוק וממזרח אירופה, שכלכלתה התמוטטה אחרי קריסת הקומוניזם. כיום, על פי מספרים נכונים ל-2004, עומד מספר מהגרי העבודה בישראל על 240,000, מתוך אוכלוסיה בת שישה מיליון אזרחים.⁷ לא ייפלא, אפוא, כי שאלת מהגרי העבודה הפכה לבעיה חברתית. אמנם, ב-1996 החלה ישראל לצמצם את מספרם, אבל במציאות היתה זו "דלת מסתובבת", ובעודה מגרשת עובדים, ייבאה אחרים במקומם. גם אחרי 1996 המשיך לעלות מספרם.

תהליך אוסלו הוביל לפיצולם של השטחים הפלסטיניים. אזורי A נשארו בתחום השיפוט הישראלי, אזורי B נשארו בשליטה צבאית ישראלית, ותחת סמכות אזרחית פלסטינית. רק אזורי C עברו לשליטה פלסטינית מלאה (עד הכיבוש מחדש של כל הגדה במה שקרוי בלשון הישראלית הרשמית "חומת מגן"). אלינה קורן תיארה את השטחים הכבושים בעידן שאחרי אוסלו ובעיקר בעת האינתיפאדה השנייה, ככתי סוהר גדולים. אם מהאזורים שכוננו בנטוסטן נסעו השחורים לעבוד בתוך דרום אפריקה, כדי לשוב בלילות למקומות מגוריהם, הרי לפלסטינים אין אפילו הזכות הזאת. אזורי מגוריהם הפכו לבתי סוהר ענקיים, ללא אמצעים למחיה וקיום הולמים, וללא סיכוי לבנות מוסדות של ממש.⁸

Adriana Kamp, and Rebecca Richman. "Foreign Workers in Israel" *Information on 7 Equality and Social Justice in Israel* Adva Center, vol. 13 (2003)
8 אלינה קורן, "מחשבות ישראליות על מושג הגטו", "סוציולוגיה ישראלית", 1, 2004.

“הם שם ואנחנו כאן”

האינתיפאדה השנייה פרצה כאשר מדיניות ישראל היתה כבר למדיניות של הפרדה ואחרי שהפלסטינים לא נתפסו עוד כנכס כלכלי. לא רק התמוטטות שיחות קמפ דייוויד בקיץ 2000 הביאה לפרוץ אינתיפאדת אל אקצה בסתיו של אותה שנה, אלא גם התנאים הכלכליים. ראוי לזכור כי אהוד ברק, הארכיטקט הכושל של קמפ דייוויד הלך לבחירות בעזרת סיסמה ששאל מרחבעם זאבי ומפלגת הטרנספר שלו, “מולדת”. ברק הוא אולי הסימפטום המובהק ביותר לטשטוש התחומים בין הבורגנות לקצונה הצבאית, בין הימין לשמאל הציוני, בין עצמאות פלסטינית לפתרון “שתי המדינות” כמו שהוא עולה מתוך המפות המגוחכות הנכפות על הפלסטינים, עם שטחים מקוטעים, חסרי רצף (גושי ההתנחלויות הגדולים).

בנוסף למספרי ההרוגים הגבוהים בקרב הפלסטינים כבר בשבועות הראשונים של האינתיפאדה השנייה, מספרי הפצועים, הנכים לכל חייהם, הרסה ישראל גם את התשתית הפוליטית והכלכלית שהתקיימו בשטחים. העוצר חנק את החקלאות הפלסטינית, הסקטור הכלכלי המרכזי. במשך ארבע וחצי שנות האינתיפאדה, לא היה באפשרות המשק החקלאי של הפלסטינים לייצא שמן זית ותוצרת חקלאית אחרת. עד דצמבר 2001 נעקרו 112,900 עצי זית ויותר מ-3,669,000 מ”ר של אדמה מעובדת נהרסו. ממדי האבטלה הפלסטינית הגיעו בשנים הללו ל-57 אחוזים. 53 אחוזים מהפלסטינים חיו על פחות משני דולר ליום. מאז סתיו 2000 המעברים בין הרצועה והגדה לישראל סגורים. אפילו בתוך השטחים הכבושים הציבה ישראל מכשולים ומחסומים רבים כדי למנוע תנועה. גם אם הרציונאל מאחורי הצעד הזה היה התגוננות מפני טרור, הרי בניית החומה מסביב לגדה, תוך סיפוח שמונה אחוזים משטחיה לישראל, והפיכתה של רצועת עזה למכלאת ענק, מהוות חלק מתהליך שלא החל עם האינתיפאדה השנייה.

החוט המקשר בין שתי תבניות של המדיניות הישראלית כלפי הפלסטינים בשטחים הכבושים הוא הבורגנות הישראלית. השמאל הציוני נמצא היום, במידה רבה, במחנהו של ראש הממשלה שרון. כל עוד היה הכיבוש “זול” לא תמך השמאל הציוני, לא מרצ ולא העבודה, בהקמת “שתי מדינות לשני עמים”. רק כאשר נמצא פתרון חלופי לעובדים הפלסטינים השתנתה המדיניות הישראלית. מה שלא השתנה, ומאפיין גם את מדיניות ההפרדה, הוא הבסיס הנצלני של הקואליציה הבורגנית. “אני מזויז גבול, לא מגרש אנשים, אם כי במקום שבו אי אפשר להזיז את הגבול אולי הם ייאלצו לעזוב. אי אפשר לנהל פה מאבק טריטוריאלי; צריך לנהל מאבק קונצפטואלי”, אמר ליברמן לכתבת “הארץ”. גם ליברמן כבר איננו “ימין קיצוני” וגם לא “ימין מתון”. הוא רוקד לצלילי חליל של רועים אחרים, הבורגנים של ישראל. תנו להם רווחים. כסו את השטחים.